

НАЗОЎНІК У МОВЕ БЕЛАРУСКІХ ЗАМОЎ

Дзяканчук У.І.

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі

г. Минск, Республика Беларусь

Шматкова І.І. – канд. філал. навук

Разглядаецца спецыфіка ўжывання назоўнікаў у тэкстах беларускіх замоў з пункту гледжання семантыкі, словаўтварэння і стылістычнага функцыянавання. Назоўнікі ў замовах ужываюцца не толькі ў дакладным намінацыйным значэнні, але і ў пераносным, вобразным значэнні, з дадатковым адценнем і ацэначнымі элементамі, таму пытанне аб стылістычных функцыях назоўнікаў у замовах набывае асаблівую важнасць.

Сярод твораў вуснай народнай творчасці сваёй непаўторнасцю і асаблівасцямі мовы вылучаюцца замовы, якія выпрацавалі асобую форму славеснага выказвання. Яна характарызуецца сэнсавай ёмістасцю, выразнай, дакладнай і ў пэўнай ступені лаканічнай і вобразнай мовай.

Апошнім часам значна пашырыліся навуковыя даследаванні мовы фальклорных твораў.

У нашай працы даследуюцца назоўнікі ў беларускіх замовах. Цікавасць да гэтага пытання была вызначана тым, што назоўнік з'яўляецца граматычным і семантычным ядром большасці беларускіх замоў.

Наяўнасць дастаткова поўных ведаў пра назоўнік з пункту гледжання нарматыўнай граматыкі не раскрываюць яго спецыфікі ва ўжыванні ў фальклорных творах, у прыватнасці, тэкстах беларускіх замоў, спецыфічнасць якіх не выклікае ніякага сумнення як у культуралагаў, так і філолагаў. Назоўнікі ў замовах адыгрываюць і намінацыйную, і рытміка-арганізацыйную, і стылістычную функцыі, якія патрабуюць уважлівага разгляду, што і абумовіла актуальнасць нашага даследавання.

Мэта работы — раскрыццё спецыфікі ўжывання назоўнікаў у тэкстах беларускіх замоў з пункту гледжання семантыкі, словаўтварэння і стылістычнага функцыянавання.

Для дасягнення пастаўленай мэты былі пастаўлены задачы:

пазнаёміцца з матэрыяламі, якія ўтрымліваюць інфармацыю пра асаблівасці беларускіх замоў;

пазнаёміцца з гісторыяй узнікнення жанру замовы ў беларускай фалькларыстыцы;

зрабіць выбарку назоўнікаў з тэкстаў беларускіх замоў;

даць колькасную характарыстыку ўжывання назоўнікаў у беларускіх замовах;

выявіць лексіка-семантычныя групы назоўнікаў беларускіх замоў;

даць словаўтваральную характарыстыку назоўнікаў у мове беларускіх замоў.

Аб'ект даследавання: тэксты беларускіх замоў.

Прадмет даследавання: назоўнік у тэкстах беларускіх замоў.

Для пастаўленых мэты і задач былі абраны наступныя лінгвістычныя метады: фіксацыя, аналіз, вырашэння сістэматызацыя, супастаўленне, статыстыка.

Для вырашэння пастаўленых мэты і задач былі абраны прыватныя лінгвістычныя метады: апісальны метад (уключаючы назіранне, класіфікацыю і інтэрпрэтацыю), колькасна-сімптаматычны метад для падліку і аналізування.

Актуальнасць даследавання, на наш погляд, абумоўлена сённяшнім жаданнем беларусаў захаваць сябе як нацыю, якая мае багатую гісторыю і культуру. На наш погляд, цікавасць да вывучэння роднай мовы і літаратуры страчваецца сёння ў тым ліку і па прычыне няведання семантыкі слоў. Калі мы хочам, каб жыла культура продкаў, далучэнне да вытокаў духоўнай культуры правільна пачаць з твораў вуснай народнай творчасці.

Прааналізаваны матэрыял (379 назоўнікаў, выбраных з тэкстаў беларускіх лячэбных замоў) дазваляе зрабіць наступныя вывады.

1. Спецыфіка замоўнага тэксту ў лінгвістычных адносінах вызначаецца як выбарам пэўных лексічных адзінак, так і іх камбінаторыкай. У лексічным складзе замовы заўважнае месца займаюць новаўтварэнні, прызначэнне якіх – даць найменне прадметам і з'явам у адпаведнасці з іх функцыяй у працэсе замаўлення дасягнення жаданых вынікаў. Асаблівасці спалучальнасці слоў заключаюцца ў разнастайнасці відаў таўталогіі, у прыёмах граматычнага, этымалагічнага і семіялагічнага вар'іравання слоў, што стварае своеасаблівы сэнсавы і рытмічны эффект успрымання замоўнага тэксту. Адзначаныя стылістычныя рысы замоўнага тэксту перш за ўсё выступаюць як перадумовы паспяховага здзяйснення маўленчых зносін у пэўнай камунікатыўнай сітуацыі і таму ўключаюцца ў сферу моўнай прагматыкі.

2. Назоўнікі паводле іх паходжання ў тэкстах беларускіх замоў можна вылучыць у наступныя групы: 1) назоўнікі-аказіяналізмы; 2) назоўнікі-запазычанні і 3) назоўнікі-дыялектызмы. Аднак у нашу работу трапілі толькі тыя назоўнікі, што суадносяцца са словамі сучаснай беларускай мовы, а таксама былі выяўлены намі ў тэкстах лекавай групы беларускіх замоў. Гэта і вызначыла адбор 379 адзінак, у якія ўвайшлі 56 уласных і 323 агульныя назоўнікі.

3. З пункту гледжання лексіка-семантычнага аналізу ў тэкстах замоў пераважаюць, агульныя назоўнікі, бо іх асноўная роля — называць з'явы і рэаліі аб'ектыўнай рэальнасці.

Уласныя імёны прадстаўлены жаночымі, мужчынскімі найменнямі і геаграфічнымі назвамі. Сярод выдзеленых мікрагруп пераважаюць мужчынскія імёны, бо яны звязаны з рэлігійнымі імёнамі святых асоб, сярод якіх, як вядома, большасць прадстаўлена асобамі мужчынскага полу.

Агульныя назоўнікі прадстаўлены рознымі лексіка-семантычнымі мікрагрупамі, буйнейшымі з якіх з'яўляюцца асабовыя назоўнікі, назвы частак цела чалавека і жывёл, назвы розных захворванняў чалавека і жывёл, назвы розных рэлігійных паняццяў і вераванняў і іншыя.

Лексіка-семантычны аналіз назоўнікаў у мове беларускіх замоў дае падставы вылучыць 14 лексічных мікрагруп, якія даюць падставы зрабіць вывад аб мове беларускіх замоў — яна набліжана да жывой мовы беларускага народа, аднак з перавагай абстрактнай, народна-медыцынскай і рэлігійнай тэрміналогіі, што абумоўлена такім спецыфічным жанрам беларускага фальклору, як замова.

4. Функцыянаванне ўласных назоўнікаў, што выкарыстоўваюцца ў тэкстах аналізаваных намі замоў, адыгрываюць намінацыйную і рэпрэзентацыйную функцыю, прычым функцыю называння маюць толькі імёны святых царкоўнай традыцыі, а імёны людзей, на якіх накіравана замова, дастаткова моцна набліжаны да займеннікаў, гэта значыць, што ў іх адсутнічае індэтыфікуючая функцыя, якую, звычайна, маюць усе антрапонімы.

Агульныя назоўнікі шырока ўжываюцца з памерна-ацэначнымі суфіксамі і акрамя аб'ектыўнага абазначэння памеру прадмета нясуць ў кантэксце замоў разнастайныя стылістычныя функцыі.

5. Словаўтваральны аналіз агульных назоўнікаў даў падставы лічыць, што, як і ў сучаснай беларускай мове, у мове фальклорнага жанру замоў пашыраны афіксальны спосаб утварэння назоўнікаў, аднак суфіксы, якія выкарыстоўваюцца для ўтварэння слоў, маюць пераважна значэнне суб'ектыўнай ацэнкі, указваюць на памяншэнне, ацэнку або на памяншэнне і ацэнку адначасова; маюць павелічальна-ацэначнае значэнне.

Выкарыстоўваюцца і суфіксы з дэрывацыйным значэннем, што служаць для ўтварэння новых слоў, а не іх форм. Такія афіксы з'яўляюцца пашыранымі і ў сучаснай беларускай мове для ўтварэння назоўнікаў за выключэннем суфіксаў *-езнь-* і *-цель-*, якія маюць царкоўнаславянскае паходжанне і выкарыстоўваюцца ў словах, якія перадаюць паняцці рэлігійнага характару.

Такімчынам, прааналізаванымі матэрыяламі падставілічыць, што назоўнікі — спецыфічныя адзінкі ў тэкстах беларускіх замоў з пункту гледжання семантыкі, словаўтварэння і стылістычнага функцыянавання. Дадзеная работа толькі дае агульнае ўяўленне пра ўсю назоўнікавую разнастайнасць у тэкстах замоў, але асобныя лексіка-семантычныя групы назоўнікаў па іх словаўтваральных прыкметах могуць быць даследаваны больш дасканалы, што і будзе з'яўляцца тэмай нашага даследавання ў далейшым.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. Замоў / уклад. У. А. Васілевіч, Л. М. Салавей; уступ. арт.: Л. М. Салавей. — Мінск: Беларусь, 2009. — 519 с.
2. Замоў / уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г. А. Барташэвіч; рэдкал.: А. С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. — Мінск: Навука і тэхніка, 1992. — 597 с.
3. Яновіч, А. І. Лексіка-стылістычныя характарыстыкі беларускіх замоў у тэкстах (функцыянальна-намінацыйны аспект) / А. І. Яновіч // Веснік Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я. Купалы. — Серыя 1. — 2000. — № 3. — С. 86—90.